

ANTHROPOSOFIE A KŘESŤANSTVÍ

Rudolf Steiner

Norrköping, 13. července 1914

Především prosím o prominutí, že k vám nemohu dnes večer promluvit v řeči vaší země. Avšak přátelé, kteří jsou členy naší Anthroposofické společnosti, v jejichž středu mohu v těchto dnech konat přednášky o duchovní vědě, byli toho mínění, že mohu i v tomto městě veřejně mluvit německy o předmětu duchovní vědy. I téma, které má být podkladem úvahy dnešního večera, vzniklo z přání našich vážených členů v tomto městě. Mám mluvit o vztahu duchovní vědy, nebo jak také můžeme nazývat zde míněnou duchovní vědu, o vztahu anthroposofie ke křesťanství. Při tom bude ovšem nezbytné, abych předeslal něco o podstatě a významu toho, co je tu míněno duchovní vědou, o hledisku, z něhož se má vycházet.

Duchovní věda, tak jak je zde míněna, neusiluje o založení nějakého nového náboženství, nějaké nové náboženské sekty nebo něčeho podobného. Duchovní věda chce být, nebo si myslí, že smí být tím, co je naší současné kultuře v duchovním ohledu uloženo.

Máme-li současně v oblasti, v níž je to nutné, učinit pokrok v kulturním vývoji lidstva, který se podobným způsobem dosáhl v jiné oblasti před třemi - čtyřmi - pěti stoletími, když novější přírodní věda svými červánky pronikla do kulturního života lidstva, tak musíme říci: Čím se stala pro poznání vnější přírody, čím se stala pro život poznáním vnějších přírodních zákonů tato přírodní věda lidstva, tím by se chtěla stát duchovní věda poznáním zákonů našeho duševního a duchovního života a použitím těchto zákonů duševního a duchovního života v etickém, v sociálním a nejrozsáhlejším způsobem v kulturním životě; tím by se chtěla stát pro naši současnost a pro nejbližší budoucnost. A jakkoli se tato duchovní věda musí nezbytně ještě i zneuznávat, zcela pochopitelně musí se zne- uznávat, tak vzbuzuje důvěru ve svou pravdu i důvěru ve své působení v lidské kultuře, v pozorování osudu přírodní vědy na počátku novějšího duchovního života. I přírodovědec čelil stoletým, ba dokonce tisíciletým předsudkům; pravda však má síly, které jí vždy dppomohou způsobem přiměřeným v lidském životě vždy k vítězství nad všemi odporujícími silami.

Když bylo proneseno několik slov o důvěře duchovního vědce v pravdu a účinnost jeho práce, přistupme ihned k podstatě, ke způsobu bádání, které je základem zmíněné duchovní vědy. Způsob představitosti se skutečně pohybuje v duchu přírodovědecké představitosti. Ale protože se tato duchovní věda rozprostírá na úplně jiném poli než věda přírodní, totiž nikoli na poli toho, co se může vnímat smyslově, nýbrž na poli ducha, tak musí být úplně jasné, že právě přírodovědecký způsob myšlení tam, kde se jedná o prozkoumání oblasti duchovna, musí se podstatně modifikovat, musí se změnit; pole přírodní vědy je odlišné. A ačkoli metoda a způsob bádání duchovní vědy jsou udržovány zcela v duchu přírodní vědy tak, že každý přírodovědecký vzdělanec, jenž dnes bere přírodní vědu bez předsudků, může se postavit na půdu této duchovní vědy, tak přece jen je nutno říci, že, ovšem, pokud se přijímají přírodovědecké metody jednostranně, jak se možná dnes často děje, může vzniknout předsudek za předsudkem proti použití přírodovědecké představitosti na duchovní život. Vždyť přece přírodovědecké myšlení musí být - rád bych řekl přírodovědecká logika - použito na to, co je člověku nejbližší, co však lze

nejobtížněji prozkoumat; vždyť přece musí být tento způsob myšlení použit na bytost člověka samotného. Vždyť přece člověk musí v duchovní vědě prozkoumat sebe sama a musí přece sáhnout i k jedinému nástroji, který má ke svému zkoumání k dispozici, totiž k sobě samému. Duchovní věda vychází z toho, že člověk musí prožít v sobě samém změnu, když se stane nástrojem, aby probádal duchovní svět, že musí něco podniknout se sebou samým, co ho uvede do situace, aby nahlédl do duchovního světa, což přece v každodenním životě nedělá.

Dovolte, abych vyšel z přírodovědeckého srovnání, jež nemá nic dokazovat, jež má jen ozřejmit, jak duchovně-vědecká představitivost stojí výlučně na půdě přírodovědeckého způsobu myšlení. V přírodě se například setkáváme s vodou. Podíváme-li se na vodu, jak se s ní venku setkáváme, tak se nám jeví především prostřednictvím svých vlastností. Chemik však přijde se svými metodami a použije je; rozloží vodu na vodík a kyslík. Co tu udělá přírodovědec z vody? Jak známo, voda nehoří. Chemik vyloučí z vody vodík a to je plyn, který hoří. Nikdo, kdo se zvnějšku dívá na vodu, nemůže vidět, že je v ní obsažen vodík a kyslík, které mají úplně jiné vlastnosti než voda.

Stejně tak málo, a to právě ukazuje duchovní věda, může člověk, když se v životě setká s druhým člověkem, poznat, co tento člověk představuje ve svém nitru. A tak jako chemik a přírodovědec rozloží vodu na vodík a kyslík, tak musí ovšem ve vnitřním duševním procesu, jenž se musí připravit v nejhlubších hlubinách duše, přijít duchovní vědec a musí rozložit to, co se vyskytuje ve vnějším životě. A duchovní vědec může rozložit duchovně-badatelskými metodami člověka na vnější tělesné prvky a prvky duchovně-duševní. Z hlediska duchovní vědy je především zájem duchovně prozkoumat duševno odloučené od tělesnosti. Nikdo nemůže poznat pravou skutečnost duchovna a duševna z vnější tělesnosti, stejně tak jako nemůže být poznána přirozenost vodíku, když vodík není z vody uvolněn.

Dnes se velmi často stává, že v okamžiku, kdy začneme takto mluvit, je nám řečeno: To je přece v rozporu s monismem, jehož se přece musíme bezpodmínečně držet. Monismus však nemůže ani chemikovi zabránit v tom, aby rozložil vodu na dvě složky. Monismus není vůbec napadán tím, že se děje to, co se ve skutečnosti dít může: Že duchovním bádáním, duchovními badatelskými metodami je od tělesnosti odloučeno duchovno a duševno. Tyto metody se však nemohou provádět v laboratoři, ve fyzikálním kabinetu, na klinice. Jsou to pochody, které musí probíhat v duši samotné. Nejsou to však pochody duše, jež představují zázraky, ale je to jen vystupňování toho, co může člověk pozorovat v obyčejném životě. Nejsou to zázračné vlastnosti, ale takové vlastnosti, jež člověk uplatňuje do jisté míry v každodenním životě, které jen musí neomezeně vystupňovat, chce-li se stát duchovním badatelem. A protože nechci mluvit jen všeobecně, chtěl bych vkročit přímo do pozorování věci samé.

Každý má to, co nazýváme v lidském duševním životě schopností vzpomínky, paměť. Každý přece ví, kolik toho v podstatě vzato, závisí na paměti. Představme si, že bychom se jednoho rána probudili a vůbec neměli tušení, co bylo dříve kolem nás a v nás. Ztratili bychom tím celou lidskou bytost. Naše paměť, která v sobě souvisí od určitého raného bodu v dětství, patří nezbytně k našemu lidskému životu. Filozofové současnosti se zarazí již před probádáním síly paměti. Mají mezi sebou osobnosti, které právě tehdy, když pozorují paměť, odchylují se od materialisticky monistického světového názoru, když přesným zkoumáním shledají, že i když o vjemových zážitcích zjišťují, že jsou vnějškově - pokud se tak dá mluvit o duševní činnosti - vázané na tělo, paměť nikdy nebudou moci uznat jako vázanou na tělo. Pouze na to potřebuji upozornit. Muž, který opravdu nemá žádnou chuť proniknout do duchovní vědy, francouzský filosof *Bergson*, poukázal na tento duchovní způsob paměti.

Jak se však v životě setkáváme s pamětí, se silou vzpomínky? Dávno minulé události vstupují v obrazech do naší duše. Události dávno minuly, avšak duše se setkává sama se sebou. Má co dělat s tím, že vykouzlí minulý zážitek z hlubin vnitřního života. A to, co tu vystoupí z duševních hlubin, můžeme srovnat s původním zážitkem. Vzpomínky vůči obrazům, které nám skýtá vjem smyslů, jsou bledé. Ale souvisejí s integritou duševního života. Nemohli bychom se ve světě vyznat správným způsobem, kdybychom neměli paměť. Tato paměť má však za základ sílu paměti. Duše může to, co je skryto ve vzpomínkách, vynést na povrch silou paměti. Avšak právě zde začíná duchovní věda. Nikoli paměť jako taková - prosím, abyste se zaměřili na to, co chci říci - avšak síla, která je základem vynesení duchovního obsahu z hlubin duše. Tato síla může být neomezeně zesílena, takže se nepoužívá pouze v životě duše, aby z duše vynášela prožité zážitky; může být použita pro něco úplně jiného. Základem duchovně-badatelských metod nejsou vnější metody, které mohou být sledovány v laboratoři, ani to, co se dá vnímat vnějšími smysly, ale intenzivní duševní pochody, kterými může projít každý. To, co tvoří hodnotu těchto intenzivních duševních pochodů, je neomezené vystupňování pozornosti v lidském životě, neboli koncentrace myšlenkového života.

Co je koncentrace myšlenkového života?

Mohu jen stručně v jednohodinové úvaze uvést zásady toho, o co se jedná. Něco bližšího se můžete dočíst v mých publikacích „Jak dosáhneme poznání vyšší světů“, v „Tajné vědě“ ve druhém dílu a dále v knize „Práh duchovního světa“. Ale podle zásad chci objasnit první úkony duše, které spočívají v neomezeném stupňování toho, co je pro lidský život nezbytné, ve stupňování pozornosti. Pozornost musí být vystupňována neomezeným způsobem, aby duchovní bádání mohlo vstoupit do duše.

Jak si zpravidla počíná člověk, když se setká s vnějším světem? Vnímá věci. Zpracovává věci rozumem, který je vázán na mozek. Pak si o vnímaném dělá představy. A zpravidla je spokojen, když v duši uchová vnější představy. Tam, kde přestává všední život, tam začínají metody duchovní vědy; tu začíná to, co se dá nazvat koncentrací myšlení. Ten, kdo se chce stát duchovním badatelem, musí pozvednout nit duševního života, jež je ve vnějším životě obvykle opuštěna. Představy, jež si sami tvoříme, které můžeme přesně přehlédnout, nejlépe smyslové představy, u nichž nemáme zapotřebí zkoumat, zda souhlasí s vnějším světem, umístíme na obzor našeho vědomí. Představy, o nichž buď shledáme, že vzešly z praxe duchovní vědy, nebo s nimiž nám duchovní badatel může poradit, postavíme do středu celého vědomí, takže po delší dobu odvedeme pozornost duše od všeho vnějšího a soustředíme se výlučně na jednu představu. Zatímco jinak nezůstaneme jen u jedné představy, stáhneme nyní všechny síly své duše, soustředíme je na jednu představu a zůstaneme ve svém nitru úplně oddáni této představě. Pozorujeme-li člověka při takovém výkonu, tak v podstatě vzato dělá něco, co je do jisté míry podobné spánku, ale co je přece jen radikálně odlišné. Má-li totiž taková koncentrace být plodná, musí se ve skutečnosti člověk stát jakoby spícím.

Když usínáme, cítíme nejprve, jak se v našich člancích síly vůle uklidní, jak kolem nás nastává jakýsi soumrak, jak smysly ve své činnosti poleví. Pak přejdeme do bezvědomí. Všechno vnější při koncentraci musí nastat jako ve spánku. Smysly musí být úplně osvobozeny od všech dojmů vnějšího světa. Oko musí stejně tak málo vidět jako ve spánku, ucho stejně tak málo slyšet jako ve spánku a tak dále. Pak se veškerý duševní život spojí a soustředí se na jednu představu. To je radikální rozdíl od spánku. Tento stav by se dal nazvat vědomým spánkem, plně vědomým spánkem. Zatímco ve spánku se v duševním životě rozšíří temnota nevědomí, žije zvýšeným duševním životem ten, kdo se chce stát duchovním badatelem, namáhá všechny síly duševního

života a používá je pro jednu představu. Nezáleží na tom, že pozorujeme tuto představu; dává nám jen příležitost uchopit naše duševní síly, ztuhnout je. Na tomto ztuhnutí duševních sil záleží. Tím totiž dospějeme k tomu - musím tu opět poukázat na bližší popis ve svých knihách - to opravdu duchovně-duševní, které je v nás obsaženo, jako je vodík obsažen ve vodě, vyloučit z fyzické tělesnosti, osvobodit je z fyzicky tělesného. Co jsem nyní charakterizoval, toho se nemá dosáhnout nápor. Většina lidí potřebuje v podobných koncentracích dlouholeté cvičení, třebaže denní život neodvádí od takových koncentrací. Lze je totiž udržet jen několik málo minut, nejvýš část hodiny; ale musí se opět a opět opakovat, až se opravdu podaří síly, jež jinak v lidské přiroze není jen dřímají - ve všedním životě jsou zde také, avšak dřímají - zesílit tak, že se stanou účinnými v naší duši a vytrhnou duchovní duševno z fyzické tělesnosti.

Protože bych nechtěl mluvit abstraktně, ale chtěl bych vám sdělit skutečnosti, budiž ihned řečeno, že když se duchovnímu badateli podaří energií a vytrvalostí, oddaností ke svým cvičením se opravdu dostat k plodu svých cvičení, dospěje potom k zážitku, který by mohl být nazván především zážitkem čistě vnitřního vědomí. Od určitého okamžiku dovedeme jedním slovem spojit smysl se slovem, které předtím bylo nesmyslné. Víme, že jsem mimo své tělo. Jsem, chápane a prožívaje své nitro, mimo své tělo.

Budu vám vyprávět o tomto zážitku detailněji. Především ucítíme, že skutečně síla myšlení, která se jinak projevuje jen v každodenních úkonech, se opravdu uvolňuje od těla. Zážitek je nejprve tupý; přece však vystoupí tak, že přirozeně vystoupí, jestliže jsme ho měli. Nejprve víme, když jsme se opět vrátili do svého těla - to bych chtěl charakterizovat především - jaké to je, když se nyní ponoříme do života mozku, který skýtá fyzická hmota, jak tento mozek klade odpor. Víme, že každodenním myšlením myslíme tak, že mozek je nástrojem; teď však jsme byli mimo fyziko. Pak se pozvolna dostáváme k tomu spojit smysl se slovy: Prožíváš se v duševním duchovnu. Zažijeme, jak vlastní hlava je do jisté míry obestřena svými myšlenkami. Víme, co to je oddělit duševní duchovno od vnějšího, fyzicky tělesného života. Nejprve poznáme odpor, který klade tělesný život. Pak poznáme samostatný život vně těla. Je tomu opravdu tak, jako kdyby měl vnímat vodík sebe sama mimo vodu. Tak se to má s člověkem, když pracovává taková cvičení. A pak, když v těchto cvičeních pokračuje správně, nastane velký, významný okamžik, v němž nacházíme jakoby východisko vlastního duchovního bádání. Okamžik, který je hluboce otřesný a který nesmírně zasahuje do celého života. Tento okamžik může nastat nejrozmanitějším způsobem. Může být tisíckrát rozdílný. Budu jej však charakterizovat typicky, jaký převážně bude podle své charakteristiky.

Když jsme takto cvičili určitý čas, vycházeli jsme tak do jisté míry z přírodovědeckého způsobu myšlení vlastní duše. Pak přijde okamžik, který může nastat buď ve všedním životě, nebo také uprostřed spánku, takže ze spánku procitneme a víme: Nesníme, prožíváme novou skutečnost. Můžeme to například prožít tak, že si řekneme: Co je kolem mne? Je tomu tak, jako kdybych se nacházel v nějakém okolí, které se ode mne uvolní, jako kdyby živly uhodily jako blesk a jako kdyby mé tělo bylo zničeno živly a já se vůči tomuto tělu udržel neporušený. Učíme se poznávat, co všichni duchovní badatelé po všechny časy nazývali obrazným výrazem: dospět k bráně smrti. Prožijeme totiž to, že obrazně víme - tedy ve skutečnosti to prožijeme jen ve smrti - že teď víme, jaký člověk duchovně-duševně je, když nevnímá sebe a svět nástrojem svého těla, ale když žije jen v duchovním duševnu.

To je především otřesné. Víme, že jsme se se svou silou myšlení uvolnili od svého těla. A stejně tak mohou být od těla uvolněny jiné síly, takže člověk s ohledem na svůj duševní život je

stále bohatší, stále niternější.

Nestačí však jediné cvičení, které jsem označil výrazem koncentrace nebo neomezené vystupňování pozornosti. Tímto cvičením dosáhneme následujícího: Když dospějeme k bodu, kdy duše prožije sebe samu, pak také vystupují obrazy, které můžeme nazvat reálnými imaginacemi. Vystupují obrazy, které se však výrazně odlišují od obrazů obyčejné paměti. Zatímco obyčejná paměť zaznamenává v obrazech jen to, co bylo prožito zevně, vystupují nyní obrazy z šedých hlubin duše, jež nemají nic společného s tím, co se dá prožít ve vnějším smyslovém světě. Všechny námitky, že bychom se mohli snadno mýlit, že to, co vystupuje z šedých hlubin duše, by mohly být jen reminiscence paměti, jsou chatrné. Duchovní badatel se právě totiž učí skutečně rozlišovat mezi tím, co může vyvolat paměť, a tím, co je radikálně odlišné ode všeho, co se může v paměti nacházet. Ovšem na jedno se nesmí zapomenout, mluvíme-li o tomto momentu vstupu do duchovního světa. Pro duchovní bádání se málo hodí takové osoby, které trpí halucinacemi, přeludy nebo podobnými chorobnými duševními obrazy a duševními stavy. Čím méně má člověk sklon k tomu, co je jen reminiscencí denního života, tím jistěji se dostane dopředu v oblasti duchovního bádání. A velká část přípravy na duchovní bádání spočívá v tom, že všechno to, co by jaksí jen nevědomě mohlo proniknout z lidské duše chorobným způsobem, se člověk přesně učí rozlišovat od toho, co jako nový prvek, jako nová duchovní skutečnost může nastat duchovně- -vědeckým školením duše.

Chtěl bych právě zdůraznit radikální rozdíl mezi vizionář- stvím, halucinacemi a tím, co spatřuje duchovní badatel. Proč je tomu tak, že lidé často věří, že už jsou uvnitř duchovního světa, když mají jen halucinace a vize? Ano, lidé se tak neradi učí poznávat něco opravdu nového. Drží se rádi všeho, v čem už jsou zabydleni. V podstatě vzato setkáváme se v halucinacích a vizích s chorobnými duševními útvary tak, jako se setkáváme s vnější smyslovou skutečností. Jsou zde, předstupují před nás. Neděláme jaksí nic pro to, když se před nás postaví. V této situaci není duchovní badatel vůči svému novému duchovnímu živlu. Mluvil jsem o tom, že duchovní badatel musí koncentrovat, vypracovat všechny síly své duše, jež dřímají v obyčejném životě. To však vyžaduje, aby použil duševní energii, duševní síly, která ve vnějším životě neexistuje. Avšak tyto síly musí udržovat stále, když vstoupí do duchovního světa. Člověk zůstává pasivní, nepotřebuje se namáhat: To je charakteristické pro halucinace, pro vize. V okamžiku, kdy se vůči duchovnímu světu staneme i jen na okamžik pasivní, všechno hned zmizí. Musíme ustavičně být činní, aktivní. Proto se také nemůžeme mýlit, neboť nic nám nemůže z duchovního světa předstoupit před naše oči tak, jako nám vstupuje vize nebo halucinace před naše oči. Musíme se svou činností být u všeho, u každého atomu toho, co nám z duchovního světa přichází. Toto musíme znát. Tato aktivita, tato neustálá činnost je nutná pro opravdové duchovní bádání. Pak však vstoupíme do světa, který se pronikavě liší od světa fyzicky-smyslového.

Vstupujeme do světa, kde kolem nás jsou duchovní bytosti, duchovní skutečnosti. Je však k tomu zapotřebí něco jiného. Že oddělíme duši od těla, to probíhá vyličeným způsobem. To druhé však může být objasněno opět přírodovědeckým srovnáním. Odloučíme vodík, nejprve sám o sobě. Avšak vodík se slučuje s jinými látkami; stává se něčím úplně jiným. Totéž se musí stát s naším duchovním duševnem po odloučení od těla. Toto duchovní duševno se musí spojit s bytostmi, které se ve smyslovém světě nevyskytují. Musí se s nimi sjednotit; tím je vnímá. Prvním stupněm duchovního bádání je odloučení duševně- -duchovního od fyzicky-tělesného. Druhý stupeň představuje navázání spojení s bytostmi, které jsou skryty za smyslovým světem. To znamená něco, co je člověku v současnosti odpouštěno mnohem méně, než mluvení o „duchu

všeobecně“. Dnes existuje už hodně lidí, kteří vědí, že je to nutká přijmout duchovno. Mluví však o duchu, který je za světem skryt, a jsou naplněni štěstím, mohou-li být panteisty. Avšak pro duchovního badatele je panteismus právě totéž, jako když někoho zavedeme do přírody a řekneme mu: Jen pohleď, všechno, co tě zde obklopuje, je příroda! Neřekneme mu: To jsou stromy, to jsou oblaka, to je lilie, to je růže, ale: To vše je příroda! Když tedy člověka vedeme od jednoho pochodu k druhému, od jedné bytosti k druhé bytosti a řekneme mu: To všechno, je příroda, tím není nic řečeno. Skutečnostmi se musíme zabývat jednotlivě, konkrétně. Dnes se člověku odpustí, když se mluví o duchu, který žije ve všem uvnitř. Duchovní badatel se však tím nemůže spokojit. Vstoupí do světa, jenž se skládá ze světa duchovních bytostí, duchovních skutečností, které jsou diferencovány tak, jako je vnější svět konkrétně diferencován tím, že se skládá z oblaků, hor, z údolí, stromů, květin a tak dále. Že však mluvíme o tom, že nejen přírodní procesy jsou diferencovány jako rostlinná, zvířecí a lidská říše, ale že mluvíme i o konkrétních jednotlivostech a skutečnostech, když člověk vstoupí do duchovního světa, to se člověku dnes nepromine. Ale duchovní badatel nemůže jinak než upozornit na to, že když člověk vstoupí do duchovního světa, vstoupí do světa skutečností, konkrétních duchovních bytostí a duchovních procesů.

To druhé, co je zapotřebí, je vystupňování oddanosti, oné oddanosti, kterou člověk pociťuje v běžném životě nebo ve vystupňovaném obyčejném životě, v náboženské zbožnosti. Avšak opět to musí být vystupňované donekonečna, aby se člověk opravdu dostal k tomu, že bude oddaně spočívat v proudu světového dění jako ve spánku. Ve spánku zapomene na každé hnutí vlastního těla; tak musí zapomenout na každé hnutí vlastního těla i v kontemplaci nebo v meditaci. Toto je druhé cvičení, které se musí střídat s cvičením prvním. Ten, kdo cvičení provádí, zapomene úplně na své tělo nejen ve vztahu k myšlení, ale také tak, že dokáže odhlížet i ode všech hnutí citové mysli a hnutí vůle, tak jak je ve spánku schopen izolovat se od projevů těla. Avšak tento stav musí být přiveden vědomé. Tím, že člověk připojí tuto oddanost k prvnímu cvičení, dospěje k tomu, že se probouzejícími duchovními smysly zapojí do duchovního světa tak, jako se vžije vnějšími smysly do světa smyslovosti, který nás obklopuje. Před člověkem pak vyvstane nový svět, v němž je člověk neustále se svým duchovním duševnem. Pak se stane něco pro člověka skutečností. Skutečností se pro vnitřní pozorování stane, co dnes je ještě naprosto odmítáno předsudky naší doby, co je však právě tak výsledkem přísně vědeckého bádání, jako je jím evoluční nauka nové doby: Člověk pozná duševně-duchovní jádro své bytosti. Poznává tak, že ví: Dříve než jsem vstoupil před počtím a před narozením do tohoto života, který mě oděl tělem, byl jsem duchovně a duševně v duchovní říši. Když projdu branou smrti, odpadne mé tělo, ale to, co jsem nyní poznal jako duchovně-duševní bytostné jádro, to, co může žít mimo tělo, to projde branou smrti. Patří, když to prošlo branou smrti, k duchovnímu světu; vstupuje do duchovního světa. Jinými slovy, poznáváme nesmrtelnou duši již v tomto životě mezi zrozením a smrtí. Poznáváme to, o čem víme, že není odkázáno na tělo. Poznáváme svět, do něhož vstupuje lidská duše po smrti. Ale poznáváme toto duchovně-duševní jádro člověka takovým způsobem, jak se to opět dá popsat vědecky názorně.

Pozorujeme-li rostlinu, jak se vyvíjí zárodek, jak vznikají listy a květy, jak se vytváří plod, z něhož pak opět vzniká zárodek, pak si uvědomíme, že život této rostliny vyvrcholí v tomto zárodku. Vidíme, jak odpadávají květy a listy; vidíme, že zůstává zárodek, který v sobě nese novou rostlinu. Tak si uvědomujeme: V této rostlině, kterou máme před sebou, žije zárodek, jádro nové rostliny. Tak poznáváme, když pozorujeme život mezi zrozením a smrtí, že se v duchovním duševnu vyvíjí to, co prochází branou smrti, co však je zárodkem, jádrem nového života. Tak jistě, jako má zárodek rostliny předpoklad stát se novou rostlinou, tak jistě má to, co se skrývá v

každodenním životě jako duševní duchovno, co se však jeví duchovní vědě, vlohu k novému člověku. A takovým pozorováním dospějeme v plném souhlasu s přírodovědeckou představivostí k opětným pozemským životům. Víme, že celkový lidský život se skládá ze života mezi zrozením a smrtí a ze života, který probíhá mezi smrtí a novým zrozením, z něhož pak člověk opět vstupuje do nového pozemského života. Jediné, co by se mohlo proti právě řečenému namítat, je, že zárodek rostliny by také mohl zaniknout, když chybí podmínky, jež ho podnítky k nové rostlině. Tato námitka je pro duchovní vědu vypořádána tím, že zajisté rostlinný zárodek, protože je odkázán na vnější svět, může také zaniknout. V duchovním světě však, v němž lidské duševní bytostné jádro uzrává k novému pozemskému životu, není žádná překážka pro to, aby to, co zraje v pozemském životě jako duševní jádro, se objevilo opět v jiném pozemském životě. Mohu jen zběžně krátkými slovy naznačit, jak duchovní badatel, když se přidržuje přírodovědeckého způsobu bádání, přichází k názoru o opětovných pozemských životech.

Duchovní věda byla obviněna z buddhismu, protože mluví o opětovných pozemských životech. Duchovní věda však opravdu nepřináší to, co chce říci, z buddhismu, ale stojí plně na půdě novější přírodní vědy. Rozšiřuje však tuto novější přírodní vědu o duchovní život. A vůbec nemůže za to, že dochází k názoru o opětovných pozemských životech, aniž bere zřetel na buddhismus. Nemůže za to, že buddhismus v pradávnych dobách mluvil ze starých tradic o opětovných pozemských životech.

V této souvislosti bych chtěl upozornit na to, že *Lessing* ze svého zralého a na zkušenosti bohatého myšlení došel k tomu, že mluvil o opakovaných pozemských životech. Po životě naplněném prací napsal *Lessing* svoje pojednání „O výchově lidského pokolení“. A zde se této nauky o opětovných pozemských životech zastává. Říká přibližně toto: Měla by pak tato nauka být zamítnuta proto, protože se vyskytla v prvních raních hodinách lidstva, kdy ji ještě nekalily žádné předsudky škol? Jak málo se dal *Lessing* pomýlit tím, že tato nauka o opělovných pozemských životech vznikla v červánkách lidstva a byla později zatlačena do pozadí předsudky škol, tak málo se potřebuje duchovní věda zaleknout této nauky, protože se tato nauka vyskytuje i v buddhismu. Je proto naprosto neopodstatněné duchovní vědu obviňovat z buddhismu. Duchovní věda se hlásí k nauce o opětovných pozemských životech ze svých vlastních pramenů a poukazuje na to, že souvisí s veškerým životem lidstva na zemi. Tyto duše totiž, které v nás žijí, již zde byly častěji, a ještě častěji zde budou. Díváme se zpět na prastaré kulturní epochy, například na doby, kdy oči lidí vzhlížely k pyramidám. Víme: Naše duše žily už tenkrát a v budoucnosti se objeví opět; účastní se všech lidských epoch.

Dnes se dá ještě zcela pochopit, když se předsudky lidí ob rátí proti takové nauce. Jsou však také lidé, kteří si všechno vykládají tak, jak se jim to líbí. Že *Lessing* byl velký člověk, je známo. Že se na vrcholu svého života přiznal k nauce o opětovných pozemských životech, to je mnohým lidem nepohodlné, a proto říkají: Je to důkaz *Lessingovy* senility v jeho stáří! To je pro lidi pohodlnější, než myslit: Člověk je ve spojení s veškerou pozemskou kulturou.

V jakém smyslu přinese duchovní věda to, co bylo právě vyloženo, celé lidské kultuře? V žádném jiném smyslu, než v jakém přináší novější přírodní věda své poznatky lidstvu. Avšak tím, že tato duchovní věda takto v současnosti předstupuje před lidstvo, je vystavena stejným předsudkům, jimž bylo vystaveno to, co přinesl novější přírodovědecký způsob myšlení. Vzpomeňme jen na *Koperníka*, *Galileiho*, *Giordana Bruna*. Jak tomu bylo tenkrát, když *Koperník* vystoupil s názorem, že Země nestojí, ale že se točí kolem Slunce? Že Slunce ve skutečnosti vůči Zemi stojí v klidu? V co se věřilo? Věřilo se, že náboženství je v sázce, že takovým pokrokem

vědění je ohrožena náboženská zbožnost člověka. Určitá církevní vyznání potřebovala dospět až do devatenáctého století, aby Koperníkovu nauku vyškrtla z indexu a uznala ji v rámci svého světového názoru. Duchovní pokrok musel v každé době bojovat proti starým předsudkům. Stejně tak, jako když vstoupilo nové přírodovědecké vědění do kultury lidstva tenkrát, vstoupí nové duchovní vědění do kultury lidstva. Že můžeme něco vědět o duchu a že je lidstvo zralé k tomu si toto vědění osvojit, to chce duchovní věda zdůraznit tak, jako zdůrazňovali Koperník, Galilei a Giordano Bruno, že nové vědění se stalo nezbytným, pro něj bylo lidstvo ve vztahu k přírodě zralé. A jako tenkrát samotného křesťanského kanovníka Mikuláše Koperníka obžalovali, že není žádný křesťan, tak je snadné v určitých bodech novější duchovní vědu opět obžalovat, že je nekřesťanská. Při takové obžalobě si musíme vždy vzpomenout na jednoho kněze, který, když nastoupil na svůj univerzitní rektorát, měl přednášku o Galileovi a řekl tehdy: Byly to tenkrát právě náboženské předsudky mezi lidmi, když se postavili proti Koperníkovi. Ten však, kdo má v sobě opravdovou zbožnost, ten ví, že nádhera a světlo božství se nezmenší tím, že se člověk pronikne jako vědouce do tajemství vesmíru. Ví, že velikost pohledu lidí na Boha se jen zvýšila tím, že člověk rozšířil své vědění za zdání smyslů k výpočtu hvězdných drah a zvláštností souhvězdí. Že náboženství může jen získat, když se vědecky prohloubí, to může opravdu náboženská mysl uznat. A duchovní věda nechce být něčím, co má něco společného se založením nového náboženství. Nechce založit žádnou novou sektu. Nechce zplodit žádné proroky a žádné zakladatele náboženství. Doba zakládání náboženství, doba proroků je pryč. Lidstvo uzrálo. A lidé, kteří by chtěli předstoupit v budoucnu před lidstvo s prorockým nadáním, budou mít jiný osud než staří proroci. Staří proroci byli právem uctíváni podle svébytnosti své doby jako vynikající lidé. Proroci současnosti, kteří jimi chtějí být ve starém smyslu, prožijí svůj osud: Budou k smíchu! Duchovní věda nepotřebuje žádné proroky, neboť celou svou přirozeností vyvěrá z toho, že to, co má říci je vlastnictvím hlubin lidské duše, těch hlubin, do nichž lidská duše nemůže však vždy proniknout. A to, co říká duchovní badatel, to chce jako prostý badatel prozkoumat. Chce upozornit na to, co je nutné. Duchovní badatel říká: Objevil jsem to; budeš -li hledat, objevíš to sám! A stále více se budou blížit doby, kdy duchovní badatel bude uznán jako každý jiný badatel, jako chemik, biolog, jako badatel ve svém odvětví. Jenže duchovní badatel bádá v odvětví, které je blízké každé lidské duši.

Dnes jsem mohl jen naznačit, k čemu se dopracujeme při bádání v této oblasti. A budete-li se tím zabývat, uvidíte, že to je probádání pro lidskou duši těch nejdůležitějších otázek, otázek o lidstvu a o jeho osudu, obou otázek, které mohou lidi hluboce pohnout každou hodinu, každý den; těch otázek, které lidskou duši posilují k práci. A protože předměty duchovního bádání souvisí s hlubinami lidské duše, proto je jí vlastní, že uchvacuje lidi, že se spojuje s nejhlubším nitrem člověka, a že tím prohlubuje jeho náboženský cit, že činí člověka více zbožným v jeho citech, než by byl jinak.

Duchovní věda nechce nahradit křesťanství, ale chce být nástrojem k pochopení křesťanství. Duchovní vědou se nám ujasní, že bytost, kterou nazýváme Kristus, je nutno postavit do středu veškerého pozemského dění. Že to, co nazýváme křesťanským vyznáním, je posledním náboženstvím, které je pro budoucnost Země náboženstvím věčným. Duchovní věda nám ukazuje to, že předkřesťanská náboženství překonala své jednostrannosti, a stávají se náboženstvím křesťanským. Duchovní věda nechce na místo křesťanství postavit něco jiného, ale chce jen pomoci, aby se křesťanství porozumělo hlouběji, niterněji.

Můžeme říci, že Koperník, když ve své tiché komůrce sestavil nový astronomický světový

system, chtěl přetvořit přírodu? Bylo by šílenstvím to říci. Příroda zůstala stejná jako byla. Ale lidé se naučili přírodu chápat způsobem, který příslušel nové kultuře. Dovolil jsem si nazvat knihu, kterou jsem před mnoha lety o křesťanství napsal „Křesťanství jako mystická skutečnost“. Ten, kdo je zvyklý o věcech, které předává světu, také přemýšlet, nezvolí takový název bez uvážení. Proč jsem zvolil tento název? Abych ukázal, že křesťanství není pouhá nauka, které se dá rozumět tak nebo tak, ale že to je skutečnost, kterou lze chápat jen duchovně; je to skutečnost, do níž svět vstoupil. Jako je pravdou, že Kopernik přírodu nezměnil, tak bude pravdou, že se křesťanská skutečnost nezmění, když se duchovní věda stane nástrojem pochopení této skutečnosti křesťanství v plném smyslu, lepšího pochopení, než to bylo možné v uplynulých dobách.

Budiž mi dovoleno zdůraznit jeden bod duchovně-vědeckého - ho bádání. Už jsem překročil čas, který mi byl vymezen, ale prosím vás, abych směl poukázat na tento konkrétní bod křesťanského duchovního bádání.

Když staré kultury, kultury předkřesťanské, sledujeme pohledem duchovního badatele, pak shledáme, že tyto kultury všude měly to, co nazýváme mystériemi; místa, o nichž se dá říci, že byla zároveň místy náboženskými, uměleckými a vědeckými. Zatímco vnější kultura byla utvářena tak, že ve starých dobách člověk nikdy nedospěl k tomu, aby pronikl duchovně- - vědeckými metodami do duchovního světa, jak jsem to líčil, zatímco vnější kultura nikdy nedala možnost proniknout do duchovního světa, mohli být do mystérií přijati jednotliví lidé. Byli tu žáci, kteří se nazývali kandidáty zasvěcení. Byli přiváděni k tomu, aby dosáhli toho, co jsem dnes vylíčil, totiž aby vystoupili ze svého fyzického těla. Byli přivedeni uměním mystérií k tomu, aby vyvinuli netělesný duševní život. A čeho dosáhli tímto netělesným duševním životem? Dosáhli možnosti prožít duchovní svět a prožít střed dějin pozemského lidstva, událost Kristovu. Ve vnější vědě se málo bere ohled na to, co se stalo ze žáků mystérií. Dalo by se toho uvést hodně. Dovolte mi zmínit se jen o jednom příznačném výroku církevního otce *Augustina*. Augustin řekl: Křesťané neexistovali jen od té doby, co se Kristus objevil na Zemi; křesťané byli také už předtím! Řekneme-li to dnes, jsme obžalováni jako kacíři. Avšak církevní otec směl říci, že byli křesťané na Zemi již před Kristem, před příchodem Krista na Zem. A je to také názor samotného Augustina. Proč řekl právě křesťanský učitel taková slova? Nabudeme určité ponětí o tom, proč to řekl, když například čteme u *Platóna*, jak si mystérií váží, jak mluví o významu mystérií pro celou bytost člověka a pro život lidstva. Výrok, který se nám může jevit tvrdý, pronesl sám Platón: Lidské duše žijí jako v bahně, žijí jako v bažině, pokud nejsou zasvěceny do svátých mystérií. Platón to řekl, poněvadž byl přesvědčen, že lidská duše je podle své podstaty duchovně-duševní; že však jen ten, kdo vyjme svou duši z fyzického těla, postřehne duchovní svět prostřednictvím mystérií. Platónovi se jeví člověk, který je zbaven své pravé bytosti, jako někdo, kdo nepronikl do mystérií. A to je to podstatné: Jediná cesta, jak dospět z fyzicky smyslového světa do duchovna byla ve starých dobách cesta mystérií.

Dnes však tomu už tak není. Je tu vůči předkřesťanským dobám veliký rozdíl, pokud se týče vztahu lidské duše k duchovnímu světu. To, co jsem vám dnes vyprávěl a co si každá duše může předsevzít, to je na světě možné teprve od založení křesťanství. Teprve od té doby může každá duše, která použije to, co jsem ve jmenovaných knihách vylíčil, sebevýchovou dospět do duchovního světa. Před založením křesťanství bylo zapotřebí mystérií, bylo zapotřebí autoritativních pokynů učitelů. Samo zasvěcení ve starých dobách neexistovalo. A je-li duchovní věda dotázána, v čem spočívá tento zvrát, pak musí ze svého bádání odpovědět: Tento zvrát byl

umožněn Mystériem na Golgotě. Založením křesťanství vstoupila do lidstva skutečnost, která může být probádána jen v duchu. Něco, co předtím bylo možné nalézt jen v duchovnu, když člověk prostřednictvím mystérií opustil tělo, Krista samého, může nalézt po založení křesťanství každá lidská duše vlastním úsilím. To, co mystéria přinesla do lidských duší, to je od Mystéria na Golgotě přítomné v každé lidské duši; to připadlo všem lidským duším. Odkud to přišlo? Ti, o nichž se vědělo, že prošli mystérii - Herakleitos, Platón - nazývá církevní učitel „křesťany“, protože viděli duchovní svět prostřednictvím mystérií.

Duchovní věda nám ukazuje, že Ježíš žil tak, jak to můžete nalézt v knihách evangelií. Pro Ježíše v jeho životě nastává okamžik - je to křest v Jordánu - kdy se Ježíš proměnil, kdy do něho vstoupilo něco, co tu dříve nebylo a co v něm potom žilo po tři roky. A to, co do něho vstoupilo, to prochází Mystériem na Golgotě. Není zde čas vylíčit jednotlivosti Mystéria na Golgotě. Avšak duchovní věda potvrzuje to, co je napsáno v evangeliích, ze svého hlediska, ze svého zcela vědeckého hlediska. Tím, co se děje na Golgotě, spojuje se něco, čeho bylo možno dosáhnout dříve jen v duchovních výšinách, s pozemským lidstvem samotným. Žije to od té doby, kdy Kristus prošel smrtí na Golgotě, uvnitř všech lidských duší. Je to síla, jejímž prostřednictvím může najít každá duše cestu do duchovního světa. Lidské pokolení na Zemi, pokud jde o jeho duši, se stalo Mystériem na Golgotě jiným. Kristus je, jak sám říká, „shůry“; ale sestoupil do lidského pozemského světa.

Duchovní vědě se vyčítá, že praví, že Ježíš nebyl stále Kristus, ale že Kristův život na Zemi začal teprve ve třicátém roce Ježíšově. Povrchnost nad povrchnost, zrozená z předsudku lidstva, kráčí duchovní vědě v ústřety; přiznáme-li skutečnost, setkáváme se okamžitě s předsudkem. A tak je tomu takřka se vším, co říkají odpůrci ve vztahu duchovní vědy ke křesťanství.

Což nemusíme říkat: Teprve přibližně ve třetím roce si může člověk začít vzpomínat. Neříkáme však proto, že to, co ožívá v člověku později, už v něm dříve nebylo? Když mluvíme o vstoupení Krista do Ježíše, popíráme proto, že Kristus byl spojen s Ježíšem již od narození? Stejně tak málo to popíráme, jako popíráme, že duše je přítomna v dítěti dříve než v průběhu třetího roku. Musíme jen rozumět, co říká duchovní věda; pak už nebudeme jejími odpůrci. Dále je duchovní vědě vyčítáno, že z Krista dělá kosmickou bytost. Tato věda nečiní nic jiného, než že rozšiřuje pohled pozemského člověka za pouhé pozemsky fyzické záležitosti do dalek vesmíru; svým věděním obsahuje duchovně i vesmír, tak jako Koperník obsáhl svým věděním vnější svět. Že duchovní věda má potřebu zahrnout do svého věděním, co je jí nejsvětější, to odpovídá jen málo náboženskému pocitu, a zároveň je adekvátní hluboce vědeckému pocitu. Lidé usuzovali o pohybech ve vesmíru podle toho, co viděli, před Koperníkem; naučili se usuzovat nezávisle na smyslovém světě. Je trestuhodné, když duchovní věda činí totéž, pokud jde o duchovní záležitosti lidstva? Lidé usuzovali určitým způsobem o křesťanství, o životě Ježíše Krista, jak to dosud dovedli. Duchovní věda chce rozšířit pohled do kosmicky duchovních dálav. Připojuje k tomu, co se dosud vědělo, co z duchovní vědy má říci o Kristu. Duchovní věda uznává v Kristu bytost, která je věčná. Bytost, jež vstoupila jen jednou do lidského těla, a jež se liší od ostatních lidí tím, že neprochází opakovanými životy. Kristus vstoupil jen jednou do lidského těla. A nyní je spojen s dušemi lidí.

Zvláštní chybu dělají ti, kteří bojují proti duchovní vědě z hlediska křesťanství. Zeptejte se jen duchovní vědy, zdali bojuje proti tomu, co může najít uvnitř křesťanství! Říká ano ke všemu, k čemu říká ano křesťanství. Říká však k tomu ještě něco jiného. Zakazovat toto jiné neznamená trvat na svém křesťanství, ale znamená trvat na omezenosti křesťanství. Znamená to jednat tak,

jak jednali ti, kteří mluvili o *Koperníkovi, Galileovi, Giordanu Brunovi* tak, jak jsem uvedl. Jaká logická chyba je tady základem, to se dá snadno poznat. Ti, kteří přijdou a říkají: Mluvíte o kosmickém Kristu, který také žije ve světových dálkách, proto jste gnostikové, kteří se dopouští téže chyby, které se dopouští ten, kdo říká: Ano, muž, jenž mi právě dal peníze, mi byl dlužen 30 korun. Dal mi však 40 korun, protože mi k tomu půjčuje 10 korun. Přijdu-li teď a řeknu, že tento muž mi dluh *nezaplatil*, nedal mi 30 korun, dal mi 40 korun, nedopouštím se tu bláznivé chyby?! Přijdou-li však lidé a řeknou zástupcům duchovní vědy: Neříkáte nám jen to, co říkáme my o Kristu, ale vy říkáte ještě něco navíc - pak nezpozorují, jakou hroznou chybu dělají, protože mluví ze své vášně a opravdu neobjektivně. Pro mne za mne ať se polemizuje proti tomu, že to, co duchovní věda přináší o křesťanství, může pro lidi něco znamenat nebo nemůže. Závisejí to na tom, co lidé potřebují. Koperník, Galilei, Giordano Bruno by se mohli také odmítnout. Ale nesmíme říkat, že duchovní věda toho přináší málo o křesťanství, nebo že duchovní věda vystupuje proti křesťanství.

A ještě něco, co se musí říci, když je řeč o vztahu duchovní vědy ke křesťanství. Lidstvo se mění, když postupuje v jednotlivých lidských životech od epochy k epoše. Naše lidské duše prošly pozemským životem v dobách, kdy Kristus nebyl ještě se Zemí spojen, a budou procházet ještě dalšími pozemskými životy, v nichž Kristus se Zemí spojen je. Kristus žije nyní v samotných lidských duších. Pak však, až se lidská duše náležitě prohloubí, až bude opět a opět procházet opakovanými pozemskými životy, pak bude stále samostatnější, stále vnitřně svobodnější. Proto je tomu tak, že potřebuje stále nové nástroje, aby porozuměla starým pravdám; že z této vnitřní svobody má pronikat neustále dál a dál. Tak musíme říci: Křesťanství je právě duchovní vědou uznáno v takové hloubce, v takové pravdě a významu, že duchovní věda je oprávněna mít důvěru, když zvěstuje tyto staré křesťanské pravdy v nové formě. Necht' ti, kteří se chtějí zastavit jen u svých předsudků, věří, že duchovní věda křesťanství škodí. Ten kdo pronikne do kultury přítomnosti, ten shledá, že právě ti lidé, kteří už nemohou být křesťany starým způsobem, jsou duchovní vědou opět přesvědčováni o pravdě křesťanství. Totiž to, co má duchovní věda říci o křesťanství, to smí říci každé duši. Protože každá duše může v sobě samé nalézt Krista, o němž tato věda mluví. Smí však také říkat, že nachází Krista jako bytost, která kdysi událostí Mystéria na Golgotě vstoupila do lidských duší, do pozemského světa. Víra se nemusí bát vědění, neboť předmět víry, když postoupí k duchu, se světla vědění nemusí bát. Atak duchovní věda získá pro křesťanství ty duše, které jej nebudí ni moci dosáhnout jinak než tím, že k nim nemluví prorocky za kladatel náboženství, ale prostý vědec, který upozorňuje na to, co může být nalezeno na duchovně-vědeckém poli, a kléry rozezná struny, jež jsou obsaženy v každé duši.

Duchovním badatelem se může sice stát každý člověk; cestu k tomu najdete popsanou ve jmenovaných knihách. Ale i ten, kdo není duchovním badatelem, může být touto pravdou pro niknut, nechá-li na sebe pravdu působit nezaujatě. A když lak nečiní, pak se nemůže osvobodit od předsudků. V duši čk > věka jsou uchovány všechny pravdy. Možná, že nemá každý člověk příležitost dopracovat se jako duchovní badatel k pravdám duchovna. Jako je pravdou, že již myšlením jsme mimo oblast smyslového světa, tak je pravdou, že myšlení spolupů sobí, když duchovní vědec chce upozornit na to, co zkoumá na svých duchovních cestách. A chce upozornit jen na to, že jsou pravdy, které mohou klíčit v každé duši, protože v každé duši existují. Protože bych chtěl nakonec ještě upozornit, jak se duchovní věda zařazuje do kulturního života, chtěl bych říci ještě toto Duchovní věda opravdu souhlasí s přírodovědeckým způsobem představení a myšlení a nechce se postavit před kulturu současnosti jinak, než se postavil

církevní kanovník Mikuláš Koperník, Galileo Galilei a Giordano Bruno před své současníky. Zpřítomněme si Giordana Bruna. Co vlastně učinili Dříve než vystoupil a promluvil svá pro vývoj lidstva tak významná slova, dívali se lidé do vesmíru. Mluvili o hvězdných sférách tak, jak věřili, že je vidí. Mluvili o modré nebeské kouli která ohraničuje vesmír. Koperník, Galilei a Giordano Bruno měli odvahu prolomit smyslové zdání a založit nový způsob myšlení. Co to v podstatě bylo, co Giordano Bruno řekl svým posluchačům? Řekl: Podívejte se na modrou nebeskou kouli oblohu, tu vytváříte vy sami omezeností svého poznání. Vaše, oči vidí jen omezené. A jsou to vaše oči, které si vytvářejí tuto hranici! Giordano Bruno rozšířil pohled lidí za tyto hranice

Věřil, že smí poukázat na to, že do prostorových dálek jsou uloženy věčné hvězdné světy. Jak musí postupovat duchovní badatel? Dovolte mi to skromně říci ve smyslu novějšího duchovního vývoje. Duchovní badatel musí poukázat na oblohu času, na hranice zrození a smrti lidského života. Musí říci: Vnější názor vidí narození a smrt jako oblohu času omezeností svého lidského rozumu a své schopnosti vnímání. Avšak jako Giordano Bruno musí poukázat na to, že obloha času neexistuje, ale že pochází od omezenosti lidského názoru. Jako Giordano Bruno poukazuje na omezenost prostoru, jako musí poukázat na to, jak nekonečné světy jsou uloženy do dálek prostoru, tak musí duchovní badatel poukázat na to, že za neexistujícími hranicemi narození a smrti je nekonečnost času a v ní je uložena věčnost lidské duše, věčná bytost člověka, jak směřuje od života k životu. V plném souzvuku s přírodní vědou, je zde věda duchovní.

A budiž mi dovoleno ještě jednou i v tomto městě poukázat na to, že duchovní věda nechce založit žádné náboženství; ladí však duševní život a vede k bytosti v náboženském středu, ke Kristu. Opakovaně mi zde budiž dovoleno upozornit na to, jak duchovní věda, ačkoli nechce založit žádné nové náboženství, přece jen ladí lidskou duši hluboce nábožensky; z vědy o duchu nepřináší nové náboženství, ale prohloubené náboženské vědomí. A ten, kdo se bojí duchovní vědy tak, jako kdyby tato věda mohla zničit náboženské vědomí, ten se rovná člověku, jenž by třeba předstoupil před Kolumba, když odjížděl do Ameriky - dovolte, abych použil toto srovnání - a řekl: Proč objevuješ Ameriku? Zde v naší staré Evropě vychází Slunce tak krásně; zdali pak víš, zda v Americe bude Slunce také vycházet a hřát lidi a osvětlovat Zemi? Ten však, kdo vstoupil do reality fyzického pozemského bytí, bude vědět, že Slunce svítí ve všech zemích. Kdo se však zde bojí o své křesťanství, ten se rovná člověku, který se bojí objevení nové země, protože se domnívá, že by tam Slunce nemuselo svítit. Kdo nese opravdu Krista - Slunce ve své duši, ten ví, že Kristus Slunce bude svítit v každé zemi. A ať jsou ještě objevena jakákoli území, ať je to v oblasti přírody nebo v oblastech ducha, Amerika ducha nebude nikdy objevena, nebude-li se náboženský život opravdu sklánět v sounáležitosti ke středu pozemského bytí, ke Kristu - Slunci, a nebude-li Kristus - Slunce zářit, duše osvětlujíc, duše zahřívajíc, duše podněcujíc. Jen ten, kdo je slabý ve svém náboženském citění, se může bát, že by toto náboženské citění mohlo odumřít nebo ochabnout v nově objevené situaci. Kdo je však silný ve svém pravém pocitu Krista, ten nebude mít strach z vědění; ten se nebude bát, že by víra mohla být vědění nějak ohrožena. V této důvěře žije duchovní věda. V této důvěře hovoří duchovní věda ke kultuře současnosti. Ví totiž, že pravda je to, že pravé náboženské myšlení a citění nemůže být ohroženo žádným badáním, ale že jen slabá zbožnost se má čeho bát. Ví, že můžeme mít důvěru ke smyslu pravdy. A protože duchovní badatel otřesnými událostmi svého duševního života, tím, co objektivně prožil, ví, co žije v hlubinách lidské duše, a protože svým badáním nabývá důvěru k lidské duši, protože vidí, že lidská duše je nejnějněji příbuzná s pravdou, tak věří, třebaže znamení současnosti mluví proti duchovní vědě, přece jen v konečné vítězství duchovní vědy. A doufá v ně z pravého náboženského života lidské duše, milujícího pravdu.